

Pronominale substitutie na voorzetsel in het West-Vlaams

Abstract

The phenomenon of reversing the morphological expression of subject-object opposition is well-known in Dutch dialectology, be it that up to now most attention has been devoted to object forms assuming subject function. This article brings to the fore a lesser-known and fairly recent variant of pronominal substitution in West-Flemish dialects where subject forms appear in the object position governed by a preposition. The replacement of oblique forms by subject forms in this syntactic environment appears to be triggered by some diffuseness in the 2nd person morphological system in the S-E of the West-Flemish area. As soon as the tie between semantic case and morphological expression was lifted, the phenomenon quickly spread over the rest of the personal pronoun paradigm, bringing about an adaptation of the linguistic system in the sense that the former case opposition gradually gets replaced by an opposition between stressed and unstressed forms. The gradual geographic spread over the whole West-Flemish area constitutes an instance of regiolectization.

1. Inleiding

In de morfosyntaxis van het West-Vlaams is een opvallende ontwikkeling aan de gang binnen het systeem van de persoonspronomina. In de jongste decennia is zich binnen de voorzetselconstituent een duidelijke verschuiving aan het voordoen van de traditionele vorm/functiecorrelatie (oblieke vorm voor object, niet-oblieke of nominatiefvorm voor subject) naar een loskoppeling die resulteert in nominatiefvormen bij het voorzetsel: *met ik(ke)*, *tegen gij*, *aan wudder*, *zonder gudder*. Het verschijnsel past binnen de algemenere trend naar pronominale substitutie, wat slaat op de vervanging van subjects- door objectsvormen en vice versa. Extern-linguïstisch gezien gaat het toch om een opvallend fenomeen, aangezien het niet verklaard kan worden als gevolg van

aantrekking vanuit prestigevariëteiten zoals het Brabants of het AN: het gaat veeleer om een ontwikkeling weg van die prestigevariëteiten.

In wat volgt gaan we uitgebreid in op pronominale substitutie na voorzetsel in het West-Vlaams. Op grond van enquêtegegevens, verzameld op twee momenten met daartussen een kleine twintig jaar, schetsen we de opkomst van de subjectsvorm na voorzetsel in het West-Vlaamse systeem. Met de RND-gegevens uit de eerste helft van vorige eeuw als referentiepunt, krijgen we een vrij duidelijk beeld van de dialectgeografische ontwikkeling, en van de elementen die tot de substitutie aanleiding gegeven kunnen hebben. Vervolgens doen we een poging om de ontwikkeling te plaatsen in een breder verklarend kader, zowel taalintern als taaleextern.

In deze bijdrage beperken we ons om praktische redenen tot het enkelvoudige pronominale paradigma.

2. Het West-Vlaamse pronominale systeem en pronominale substitutie

2.1 Het pronominale systeem in het West-Vlaams

Het traditionele systeem van de West-Vlaamse pronomina maakt net als het AN voor de meeste personen een duidelijk onderscheid tussen oblieke en niet-oblieke vormen. Geografisch gezien is er geen eenvormig West-Vlaams systeem, in die zin dat er voor de 2^e persoon enkelvoud, en ook voor de 3^e persoon mannelijk en onzijdig enkelvoud een “noordelijk en westelijk” (N&W) en een “zuidoostelijk” (ZO) systeem bestaat, waarbinnen dan nog telkens een zekere mate van ruimtelijke variatie optreedt. Meer details, met name over het systeem van de tweede persoon, zijn o.a. te vinden in Devos (1986) en Willemyns (1979).

In het hiernavolgende overzicht maken we een onderscheid tussen drie types subjectsvormen: die welke voor de pv voorkomen (gemakshalve hebben we deze positie als “preverbaal” aangeduid), en die die volgen op pv of voegwoord. Bij die laatste onderscheiden we tussen de vorm in enclitische positie (in de regel doffe vormen) en de gebruikswijze als reduplicatief subject: dit is de herhaling van het subject die typisch is voor de meeste zuidelijke dialecten en pragmatisch neerkomt op het empathisch releveren van de door het subject aangeduide referent (Nuyts 1995, Vandeweghe 2000).

		subjectsform				Oblike form	
		preverbaal		enclitisch	reduplicatief		
		dof	vol	dof	vol	dof	vol
1 enk.		‘k	ik(ke)	‘k	(e)kik	me	mij(n)
2 enk.	N & W	je	gij	je / ej	jegij / ejgij	je	joe(n)
	ZO	ge	gij	je / dje / de	jegij / djegij / degij	-	u
3 enk. m	N & W	je / è	hij	tn / tje / hij	tnhij	tn	hem
	ZO	ej	hij	tje / hij	tj-hem	-	hem
3 enk. vr		ze	zij	ze	zezij	ze	haar
3 enk. onz	N & W	‘t	dat	t	thij	t	dat
	ZO	‘t	dat	t	thet	t	dat

Tabel 1: traditioneel West-Vlaams pronominaal paradigma

De opmerkelijkste geografische oppositie doet zich voor bij de vormen van de 2e persoon, waarvoor het noorden en het westen, tezamen het territorium van het zgn. Kust-West-Vlaams, een *je/joe(n)* systeem kennen, terwijl het “continentale” West-Vlaams van het zuidoosten traditioneel een *gij/u* systeem gebruikt. Het litorale *je*-systeem is wel defectief doordat het, in afwijking overigens van het AN, geen volle vorm *jij* kent. *Gij* is als volle vorm in preverbaal positie dan ook algemeen West-Vlaams.

2.2 Vorm/functieverschuivingen in het West-Vlaams

Zoals blijkt uit het overzicht kent het West-Vlaams vanouds, net zoals het AN overigens, twee subjectsvormen voor de objectsfunctie: de doffe pronomen *je* voor de 2^e persoon en *ze* voor de 3^e persoon vrouwelijk enk. Van het omgekeerde, nl. het gebruik van een oblike vorm als subject, is vermoedelijk sprake bij de enclitische vorm *tn* van de 3^e persoon mannelijk, historisch mogelijk een accusatiefvorm,¹ en ook bij het reduplicerende pronomen - de volle vorm dus - van de 3^e persoon mannelijk enk. in het zuidoostelijke West-Vlaams, b.v.

- (1) Hij kent hij *hem* [REDUPL] daar niets van.

¹ De Schutter (1995: 479-80) plaatst enkele vraagtekens bij de analyse van *em/en* als oblike vorm, zie ook vn. 4.

In een aantal West-Vlaamse variëteiten treffen we deze emphatische oblieke vorm *hem* eveneens occasioneel aan in preverbale subjectpositie, b.v.

(2) *Hém* kent daar niets van.

De recent op gang gekomen vernieuwingen in het pronominale gebruik doen zich echter hoofdzakelijk voor in het objectsparadigma. Veruit het opvallendst daarbij is de wijziging die het hoofdthema vormt van deze bijdrage, nl. de substitutie van traditioneel oblieke vormen na voorzetsel door volle subjectsvormen. Verderop zullen we zien dat objectspronomina ook in sommige voorzetselloze constellaties door subjectsvormen beconcurrere worden.

2.3 Een algemener gegeven

Dat oblieke of niet-oblieke vormen “opschuiven” naar functies waar ze op grond van de traditionele vorm/functiecorrelatie niet thuishoren, is in de dialectliteratuur niet onopgemerkt gebleven. In de Engelstalige literatuur heeft men het over “pronoun exchange” (Ihalainen 1991, Wales 1996, Wagner 2001). Dat het fenomeen ook in de Nederlandse dialecten voorkomt, blijkt uit de overzichten in De Schutter (1987) en (1995). Meer specifiek ging de voorbije vijftien jaar - Van Hout (1989, 1996), De Schutter (1990), Van Marle (1992), Cornips (2000) - nogal wat aandacht naar de oblieke vorm *hun* voor het subject derde persoon meervoud, een substitutie die zich voordoet in diverse noordelijke regiolecten:

(3) *Hun* heb(ben) dat gezegd.

Ook in het pronominale paradigma van de standaardtaal zijn dergelijke verschuivingen of samenvalfenomenen waar te nemen: zo kennen behalve de 2^e persoon enk. ook de 3^e persoon vrouwelijk enkelvoud en de 3^e persoon meervoud een subjectsvorm in objectsfunctie, zij het enkel in de doffe vorm. Het *je* van de 2e persoon enk. komt als subject voor en als object, wat mogelijk het gevolg is van samenvallend bij het verdoffingsresultaat van resp. *jij* en *jou* (zie echter De Schutter 1995: 478):

(4) *Je* hebt iets, ik heb *je* gezien en met *je* gesproken

De éne vorm voor het pronomen van de 3e persoon vrouwelijk enk. en 3e persoon mv. is *ze*, een doffe subjectsvorm die verschijnt in objectpositie (zie De Schutter 1987: 50-1):

(5) *Ze* kennen me, ik heb *ze* gezien en met *ze* gesproken

Deze veralgemening van *ze* is courant in de meeste dialecten van het Nederlandse taalgebied, behalve in de positie na voorzetsel: daar is de doffe vorm

(ze) kenmerkend voor het Noorden, de volle vorm is na voorzetsel de regel in de zuidelijke dialecten (zie De Schutter 1987: 45).

3. West-Vlaamse subjectsvormen voor het object, diatopisch en diachroon beschouwd

3.1 *Enquête 2003*

3.1.1 DE GEGEVENS UIT DE ENQUÊTE

In januari 2003 verspreidden wij onder de uit West- en aangrenzend Oost-Vlaanderen afkomstige studenten Nederlands aan de Universiteit Gent en aan het departement Vertaalkunde van de Hogeschool Gent een vragenlijst, waar de respondenten in 11 korte zinnnetjes de voorzetselconstituent voor alle grammaticale personen moesten vervolledigen met de in hun dialect gebruikelijke pronominale vorm(en). Die zinnnetjes zijn:

- (6) a. 't Is **aan** ...
b. Hij zit **achter** ...
c. Zij zit **nevens(t)** ...
d. Dat komt **door** ...
e. Ga je mee **met** ... ?
f. Hij doet het **zonder** ...
g. Ze klappen (= praten) **over** ...
h. Ze zijn **tegen** ...
i. Dat is **van** ...
j. Dat is **voor** ...
k. Hij schrijft **naar** ...

Van de ongeveer 300 uit westelijk Vlaanderen afkomstige studenten uit de bovengenoemde opleidingen, dienden er zich precies 100 aan als dialectspreker, en dus als valabele informant voor onze enquête. Alle invullers zijn geboren tussen 1980 en 1984. Onder hen telden we 69 West-Vlamingen en 31 Oost-Vlamingen uit het westen van die provincie. Niemand van die laatsten vulde ook maar één van de opgavezinnetjes aan met een subjectsvorm, waaruit meteen besloten kon worden dat de opmars van subjectspronomina na voorzetsel een exclusief West-Vlaamse ontwikkeling is.

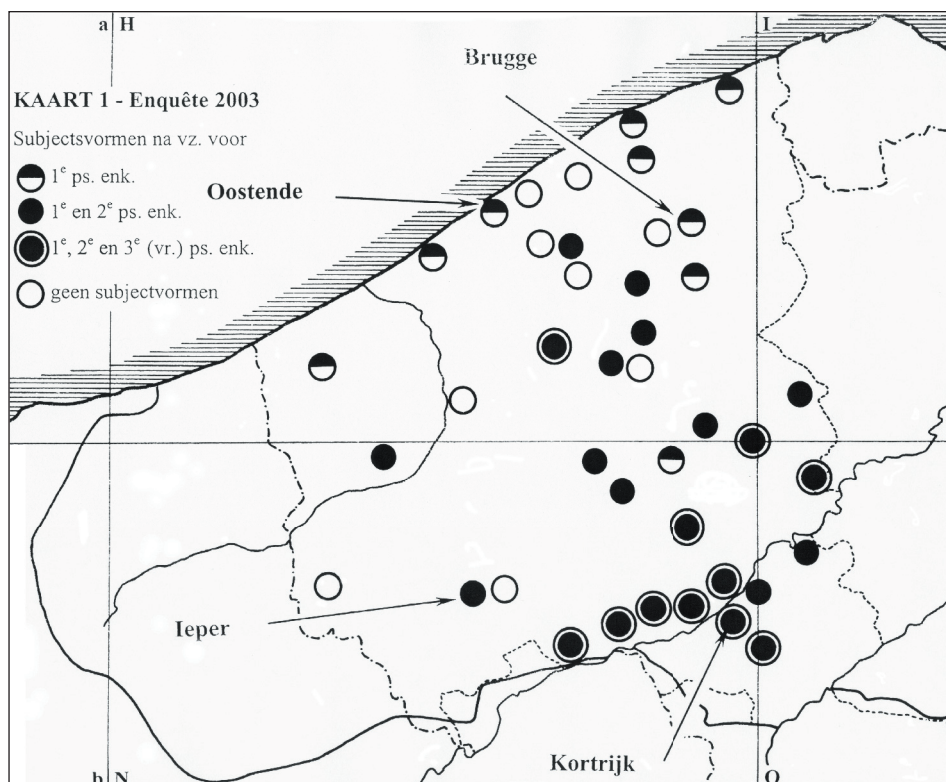
De 69 West-Vlaamse invullers vertegenwoordigen tezamen 40 plaatsen. Nadere beschouwing van de binnengekomen antwoorden leidt tot de volgende bevindingen.

- (i) Een grote meerderheid van de 69 informanten, nl. 54 of ruim driekwart, meldt subjectsvormen na voorzetsel. Die 54 invullers zijn verspreid over 30 plaatsen. Toch tellen we ook 15 invullers - bijna een kwart dus van alle respondenten - die uitsluitend objectsvormen opgeven. Ze vertegenwoordigen tezamen 10 plaatsen, die alle gelegen zijn in het noorden (de Polders en aangrenzend Houtland) en het westen, m.a.w. in Kust-West-Vlaams gebied.² Vijf consequente objectsvormgebruikers zijn Oostendenaar (H 16), drie komen uit de poldergemeenten Vlissegem (H6), Bredene (H 17) en Oudenburg (H 24) en vier uit de Houtlandse plaatsen Sint-Andries (H 35), Bekegem (H 62) en Torhout (H 116). De overige drie hebben hun stek in de Westhoek: één in Diksmuide (H 108), één in de Poperingse wijk Abele (N 67a) en één in Ieper (N 72). Klaarblijkelijk dus is de resistentie tegen subjectsvormen en de persistentie van objectsvormen het grootst in de Kust-West-Vlaamse dialecten, maar ook daar zijn de subjectsvormen al zo ver doorgedrongen, dat er geen gebied aan te wijzen valt waar ze geheel ontbreken.

Op kaart 1 worden de plaatsen waar we subjectsvormen na voorzetsel constateren, aangeduid met een symbool dat tevens weergeeft voor welke grammaticale personen dergelijke vormen gebruikt worden. De informatie die in zo'n symbool vervat zit, is mogelijk afkomstig van meer dan één respondent. Met een apart symbool zijn de plaatsen gemarkeerd waar minstens één respondent beweert nooit subjectsvormen te gebruiken na een voorzetsel.

- (ii) Bij de 54 informanten die melding maken van subjectsvormen naast of in plaats van objectsvormen, lijkt de aard van het voorzetsel geen rol te spelen bij de keuze van de pronominale vorm. Geen van de zinnen levert een significant hogere (of lagere) score op voor deze of gene variant.

² Het Kust-West-Vlaams onderscheidt zich in twee opzichten van het "continentale" West-Vlaams uit het zuidoosten van de provincie. In de eerste plaats heeft het een reeks kenmerken uit het litorale Westgermaans bewaard, die in het continentale West-Vlaams niet (meer) worden waargenomen, maar wel vaak terug te vinden zijn in het Engels en/of de Engelse dialecten. In de tweede plaats is het Kust-West-Vlaams uitgesproken conservatief. Op fonologisch gebied b.v. bleef het grotendeels buiten de vernieuwingen die zich vanaf de late Middeleeuwen vanuit Brabant in westelijke richting hebben verbreid, en waaraan het continentale West-Vlaams wel tot op zekere hoogte heeft deelgenomen.

- (iii) De verdeling van de verschillende vormen blijkt wel in hoge mate afhankelijk van de grammaticale persoon. Voor de eerste en de tweede persoon worden namelijk veel meer subjectsvormen opgegeven dan voor de derde. Vervolgens blijken de subjectsvormen voor de eerste persoon nog aanzienlijk frequenter dan voor de tweede. In de derde plaats zijn de schaarse subjectsvormen voor de 3e persoon uitsluitend te vinden bij het vrouwelijke voornaamwoord. De hier volgende tabel vermeldt, in absolute cijfers en in procenten, hoeveel subjects- en objectsvormen voor de verschillende grammaticale personen van het enkelvoudige paradigma werden opgegeven. De mogelijke maximumscore is 759, het resultaat van de vermenigvuldiging van het aantal in aanmerking genomen vragenlijsten (69) en het aantal aangeboden zinnestjes (11). In de tabel kan de optelsom van subjects- en objectsvormen hoger of lager liggen dan 100%, omdat sommige respondenten resp. meer mogelijkheden invullen voor één opgave, of omgekeerd bepaalde opgaven oningevuld laten.

1 ^e ps. enk.				2 ^e ps. enk.			
Subj.		obj.		subj.		obj.	
n	%	n	%	n	%	n	%
290	38,2	528	69,5	196	25,8	559	73,6
3 ^e ps. enk. m.				3 ^e ps. enk. vr.			
subj.		obj.		subj.		obj.	
n	%	n	%	n	%	n	%
0	0	700	92,3	41	5,4	685	90,2

Tabel 2: aantal en percentages subjects- en objectsvormen 2003

- (iv) Behalve de frequentie vertoont ook de geografische verbreiding van de subjectsvormen verschillende patronen naargelang van de grammaticale persoon. Zoals kaart 1 laat zien, valt er voor de eerste persoon geen regio aan te wijzen waar de subjectsvorm significant sterker of zwakker zou staan dan elders. De keuze voor de oblieke of de niet-oblieke variant lijkt eerder respondent- dan regiogebonden. Dat valt althans af te leiden uit een vergelijking van de enquêteresultaten van informanten uit dezelfde plaats. Ter illustratie geven we een overzicht van die resultaten uit Oostende (H 16) en Tielt (H 123), waar respectievelijk 11 en 4 personen de enquête invulden.

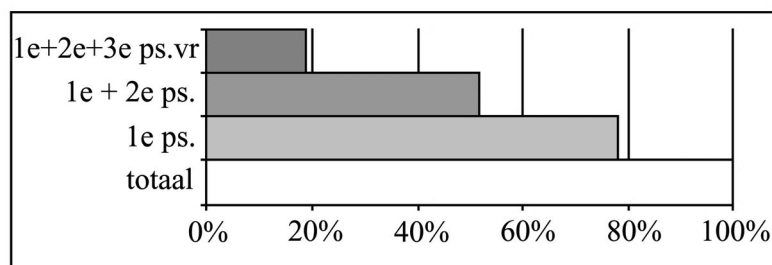
	H 16, informant nr.							H 123, informant nr.			
	1 tot 5	6	7	8	9	10	11	1	2	3	4
1 ^e ps. Subj.vorm	0	1	3	3	8	9	10	4	7	9	10
1 ^e ps. Obj.vorm	11	11	11	6	4	1	1	7	8	10	11

Tabel 3: subjects- en objectsvormen in enquêtes Oostende (H16) en Tielt (H123)

Voor de tweede persoon valt er op kaart 1 wel een zeker reliëf te bespeuren: de subjectsvormen zijn sterker vertegenwoordigd in het centrum en het zuid-oosten van de provincie dan in het noorden en het westen. Wat de derde persoon betreft, zijn de schaarse subjectsvormen bijna uitsluitend in het zuid-oosten gelokaliseerd.

3.1.2 VOORLOPIGE CONCLUSIES

Uit de resultaten van de in 2003 gehouden rondvraag blijkt dat de subjectsvormen na voorzetsel veruit het ruimst verbreid zijn bij pronomina van de 1^e persoon. Dat legt m.b.t. de diachrone evolutie de hypothese voor de hand dat de vernieuwing in het pronominale gebruik, waarbij zich subjectsvormen opdringen naast of zelfs in plaats van de traditionele objectsvormen, het vroegst heeft plaatsgevonden bij de eerste persoon, en zich van daaruit over de rest van het paradigma verspreidt, te beginnen bij de tweede persoon. Die hypothese lijkt nog versterkt te worden in het licht van de observatie dat - steeds volgens de gegevens van de enquête 2003 - subjectsvormen voor de tweede persoon enkel worden opgegeven door informanten die ook subjectsvormen melden voor de eerste persoon, en dat dergelijke vormen voor de 3^e persoon uitsluitend opgegeven worden door informanten die ook in de 2^e persoon subjectsvormen gebruiken. De geografische spreiding van de drie distributionele situaties - nl. subjectsvormen alleen voor de 1^e persoon, voor de 1^e en de 2^e, of voor de 1^e, de 2^e en de 3^e vrouwelijk - is af te lezen van kaart 1. De kwantitatieve verhouding tussen die drie binnen het geheel aan relevante enquêtes (69) wordt weergegeven in tabel 4 en schematisch in beeld gebracht in de grafiek:

Grafiek: Percentages subjectsvormen 2003

	n	%
Subjectsvorm voor 1 ^e ps. + 2 ^e ps. + 3 ^e ps. vr	13/69	19
Subjectsvorm voor 1 ^e + 2 ^e ps.	36/69	52
Subjectsvorm voor 1 ^e ps.	54/69	78
Geen subjectsvorm	15/69	22

Tabel 4: kwantitatieve verhouding voor subjectsvormen 2003

Een verklaring waarom de ontwikkeling bij de eerste persoon ingezet zou zijn, zien we niet meteen. Het ziet er echter niet naar uit dat we daarnaar op zoek moeten, aangezien enquêtegegevens uit 1984-85 elementen bevatten om het beeld bij te stellen. Die geven namelijk aan dat de introductie van subjectsvormen na voorzetsel in de West-Vlaamse dialecten het vroegst is gebeurd bij de pronomina van de tweede persoon. Zoals zal blijken uit de volgende paragraaf, reiken diezelfde enquêtegegevens ons daar bovendien ook een verklaring voor aan.

3.2 *Enquête 1984-85*

3.2.1 BEVINDINGEN UIT DE ENQUÊTE

In 1984-85 werd, met het oog op een onderzoek naar de pronomina van de 1^e en de 2^e persoon enkelvoud in de West-Vlaamse dialecten, onder studenten aan dezelfde instituten en opleidingen als die waar de informanten van 2003 werden gerekruteerd, een enquête gehouden naar het gebruik van subjects- en objectsvormen van de 1^e en de 2^e persoon in verschillende syntactische constellaties, nl. preverbaal, enclitisch na de persoonsvorm en na *ja* en *neen*, en na voorzetsel. De respondenten kregen 34 Nederlandse zinnen aangeboden, die ze in hun dialect dienden te vertalen. Acht daarvan bevatten tezamen tien voornaamwoorden na voorzetsel, uiteraard in de standaardtalige, dus oblieke vorm. Bovendien leverden twee zinnen waarvan de AN-versie geen vz + vnw - combinatie bevat, bij vertaling in het dialect door de informanten uit westelijk Vlaanderen, bijna altijd wél zo'n combinatie op. Daardoor komt het totaal aan relevante zinnen op tien, en het aantal vz + vnw-combinaties op twaalf. In vijf daarvan staat het pronomina van de 1e ps. enk., in zeven dat van de 2e. In (7) en (8) volgen de opgavezinnen uit de enquête:

1e persoon enkelvoud:

- (7) a. Ga je eens **aan** me denken ? (waarin door vele informanten het AN-voorzetsel vervangen werd door **op** als dialectisch equivalent)
- b. Raak mij niet aan. (werd door de informanten vrijwel unaniem vertaald als: *Kom niet **aan** me / mij.*)
- c. Hij stond niet **achter** me, maar **naast** me.
- d. **Bij** mij moet je daar niet mee afkomen.

Merk op dat in zin (7d) het voornaamwoord wegens de prominente voorveldpositie noodzakelijk beklemtoond is.

2^e persoon enkelvoud:

- (8) a. Als hij je aanraakt, geef hem een draai om de oren. (werd vrijwel unaniem vertaald als: *Als hij **aan** je / jou / u komt,...*)
- b. Ik zal dat eens vlug in orde brengen **voor** je.
- c. Mag ik mee **met** je ?
- d. Met je broer wil ik kaarten, maar **met** jou niet, want jij speelt vals.
- e. Ik heb een eitje te pellen **met** je.
- f. Je denkt dat iedereen **tegen** je is, maar velen zijn **voor** je (of: er zijn er veel **voor** je).

In enquêtezin 8d is het voornaamwoord noodzakelijk beklemtoond wegens het contrast.

Van de enquêtegegevens uit 1984-85 nemen we ook enkel die uit West-Vlaanderen in ogenschouw, want evenmin als in 2003 vallen er subjectsvormen na voorzetsel te rapen bij de Oost-Vlaamse informanten. De vragenlijst werd ingevuld door 141 West-Vlamingen, afkomstig uit 86 verschillende plaatsen. Het geboortjaar van de respondenten ligt tussen 1961 en 1966.

De gegevens uit 1984-85 laten in meer dan één opzicht een heel ander beeld zien dan die uit 2003. Om te beginnen zijn er veel meer respondenten die na voorzetsel nog uitsluitend objectsvormen opgeven. In de tweede plaats is de kwantitatieve verhouding tussen geattesteerde subjectspronomen voor de eerste en de tweede persoon tegengesteld aan de bevindingen uit 2003. In de derde plaats zitten de subjectsvormen geografisch geconcentreerd in het zuidoosten van West-Vlaanderen. Een en ander noopt tot herziening van de hypothese over de diachronie van de introductie van pronominale subjectsvormen na voorzetsel, die zich uit de resultaten van de in 2003 gehouden enquête leek aan te dienen. We overlopen hieronder de belangrijkste bevindingen m.b.t. de aandachtspunten die centraal stonden in onze analyse van de enquête 2003 (zie paragraaf 3.1.1. hierboven).

- (i) Van de 141 respondenten geeft de helft (72) in alle vertaalde zinnen enkel objectsvormen op na voorzetsel. Die 72 respondenten komen uit 56 verschillende plaatsen. Dat wil zeggen dat nog maar 69 op 141 respondenten uit alles bijeen 30 van de 86 onderzochte plaatsen subjectsvormen opgeven na voorzetsel. In 2003 is de verhouding opgelopen tot 54 op 69 respondenten, en 30 op 40 plaatsen:

	aantal respondenten		aantal plaatsen	
	n	%	n	%
1984-85	69 van 141	49%	30 van 86	35%
2003	54 van 69	78%	30 van 40	75%

Tabel 5: invullingen met subjectsvormen

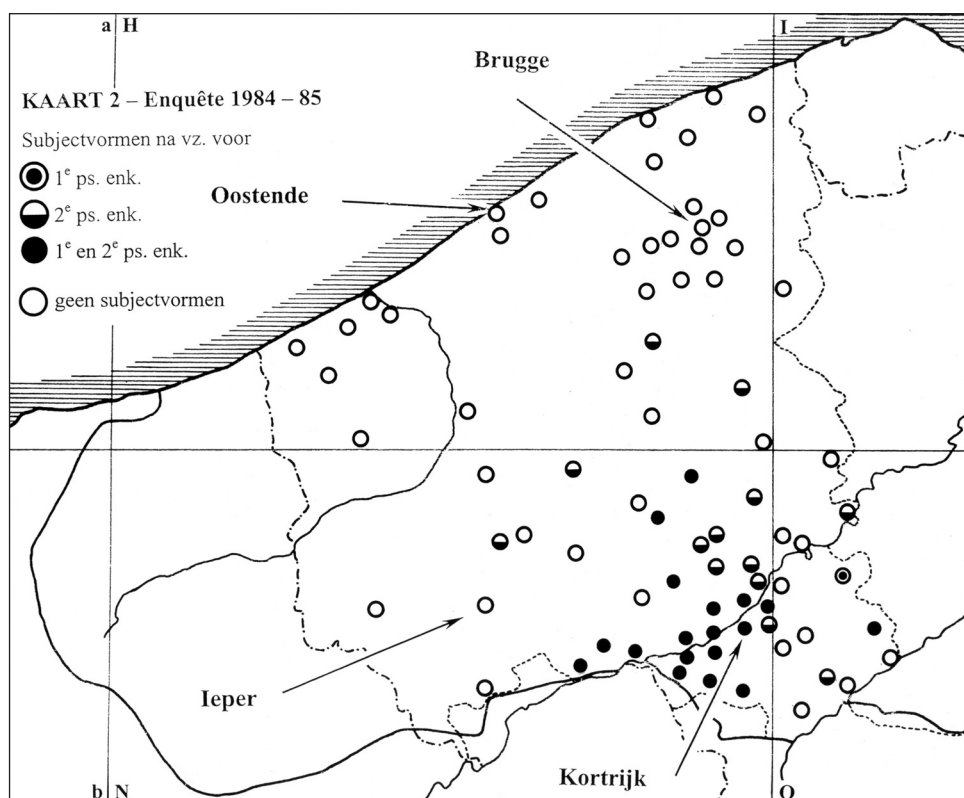
Veruit de meeste consequente objectsvormgebruikers in 1984-85 zijn te vinden in de regio's waar we ze op grond van onze bevindingen in 2003 verwachten: het noorden en het westen. Echter, terwijl er in 2003 in West-Vlaanderen geen sprake (meer) is van exclusieve objectsvorm-*gebieden*, was dat achttien jaar geleden wél nog het geval: op kaart 2 valt een duidelijke geografische tegenstelling waar te nemen tussen enerzijds een uitgestrekt gebied in het noorden en het westen, waar subjectsvormen ontbreken, en een zuidoostelijke zone, waar ze wel worden waargenomen. Eveneens verschillend van 2003, kwamen in 1984-85 ook uit het zuidoosten een aantal vragenlijsten binnen van informanten die na voorzetsel alleen objectsvormen vermelden.

- (ii) Evenmin als die van 2003 verschaffen de gegevens uit 1984-85 grond om te geloven in een oorzakelijk verband tussen de aard van het voorzetsel en de preferentie voor de ene of de andere pronominale vorm.
- (iii) Wat de distributie van subjects- en objectsvormen over de verschillende grammaticale personen betreft, bevat de enquête 1984-85 alleen informatie over de eerste en de tweede. Opvallend is dat voor die twee de frequentieverhouding van geattesteerde subjects- en objectsvormen omgekeerd is aan die in 2003. In de tabel geven we het aantal geattesteerde subjects- en objectsvormen voor de 1^e en de 2^e persoon enkelvoud, in absolute cijfers en in percentages tegenover de mogelijke maximumscore. Voor de 1^e persoon is die maximumscore 705 (5 testitems x 141 ingevulde vragenlijsten), voor de tweede 987 (7 testitems x 141 ingevulde vragenlijsten).

1 ^e ps. enk.				2 ^e ps. enk.			
subj.		obj.		subj.		obj.	
n	%	n	%	n	%	n	%
139	20%	620	88%	269	27%	756	77%

Tabel 6: subjects- en objectsvormen voor 1^e en 2^e persoon enk. 1984-85

- (iv) De geografische spreiding van subjectsvormen van zowel de eerste als de tweede persoon na voorzetsel zoals die zich uit de enquêtegegevens uit 1984-85 aftekent, is veel beperkter dan in 2003. Zoals kaart 2 laat zien, is het gebruik van subjectsvormen in 1984-85 een typisch zuidoostelijk verschijnsel, dat zich het nadrukkelijkst manifesteert in een strook beiderzijds de Leie in de ruime omgeving van Kortrijk (N 141). Verder valt op dat de geografische distributie van deze vormen ruimer is voor de tweede persoon dan voor de eerste persoon.

3.2.2 CONCLUSIE

Het beeld dat uit het materiaal van de enquête 1984-85 naar voren komt, laat er weinig twijfel over bestaan dat de intrede van pronominale subjectsvormen naast of in plaats van objectsvormen begonnen is bij pronomina van de tweede persoon, en dat deze vernieuwing zich het vroegst heeft voorgedaan in het zuidoostelijke, of continentale West-Vlaams. Dat juist in die regio het oblieke pronomen van de tweede persoon het vatbaarst was en is voor substitutie door de subjectsvorm, is geen toeval. Die ontwikkeling kan op aannemelijke wijze verklaard worden als een reactie tegen de endogene zuidoostelijke objectsvorm *u* (uitspraak *eu*), die als erg oostelijk wordt aangevoeld in een

regio die zich juist op zijn West-Vlaamse karakter laat voorstaan. Met name in de buurt van de isoglosse tussen dit *u* en zijn westelijker pendant *joe(n)* is er in de traditionele *u*-dialecten een tendens werkzaam om deze vorm te elimineren, ook in andere omgevingen dan na voorzetsel. Op deze “anti-*u*”-tendens wordt nader ingegaan in de volgende paragraaf.

3.3 *Regressie van West-Vlaams u en opkomst van alternatieven in de 20e eeuw*

In het zuidoostelijke gebied waar blijkens de enquête 1984-85 voor de 2e persoon na voorzetsel frequent de subjectsvorm *gij* wordt gebruikt, bevindt zich ook de isoglosse tussen de twee traditionele West-Vlaamse varianten van de volle pronominale objectsvorm voor de 2e persoon enk., nl. *joe(n)* en *u*. Dank zij de gegevens uit resp. de RND, waarin het West-Vlaams uit de jaren ‘30 van de vorige eeuw geregistreerd staat, en de enquête 1984-85, is het ons mogelijk de spreiding van de verschillende pronominale objectsvormen voor de 2e persoon enk. op twee verschillende momenten in de 20e eeuw in kaart te brengen. De analyse van die kaartbeelden leidt tot de bevinding dat juist in de zone waar de “oostelijke” vorm *u* in contact komt met zijn westelijke pendant *joe(n)*, verschillende alternatieven voor *u* het objectsparadigma binnen zijn gekomen. Eén daarvan is het ons al bekende *gij* na voorzetsel, een ander is de doffe vorm *je* voor het voorzetselloze object in onbeklemtoonde positie.

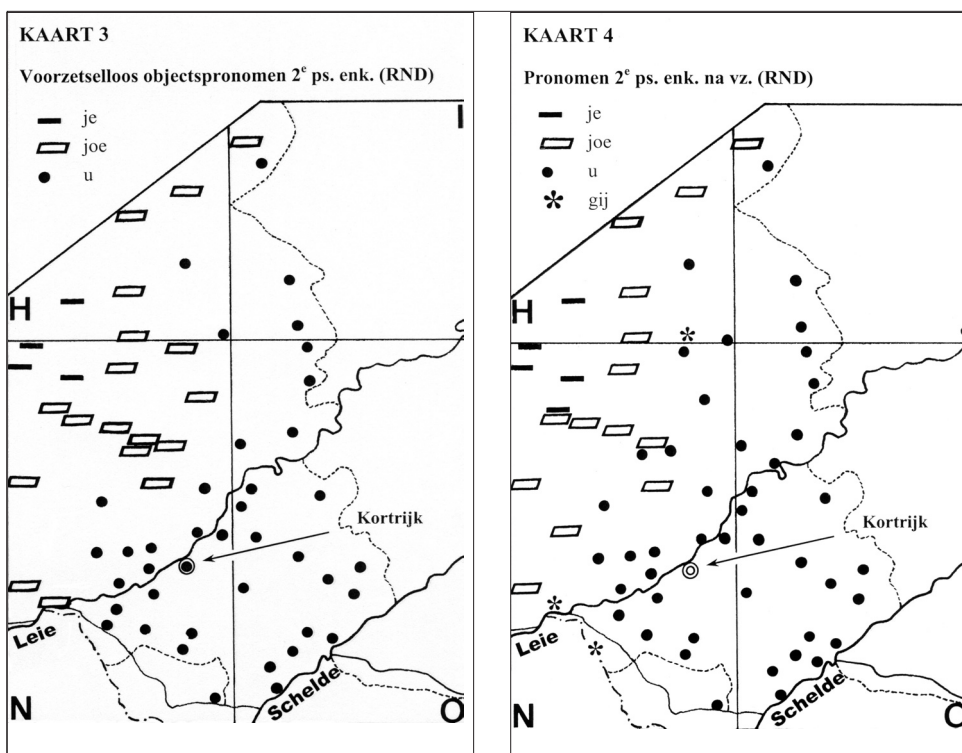
3.3.1 OBJECTSPRONOMINA 2^E PERSOON ENK. VOLGENS RND

De drie RND-zinnen die het objectsppronomen van de 2^e persoon enk. bevatten, zijn:

- (9) a. Ik zal u pereltjes geven. (RND-zin 22)
- b. Hela! Ik heb al twee keren op u geroepen. (RND-zin 35)
- c. Het is een eeuwigheid geleden dat ik u gezien heb. (RND-zin 134)

Kaart 3, waarop voor zuidoostelijk West-Vlaanderen de pronominale vormen zonder voorafgaand voorzetsel zijn afgebeeld, is getekend aan de hand van RND-zin 134 (9c), waar het pronomen ook in de vertaalde zinnen altijd voorzetselloos verschijnt, plus de voorzetselloze vertalingen van zin 22 (9a) en zin 35 (9b). Kaart 4 brengt voor hetzelfde gebied de pronomina in beeld uit de vz + vnw-combinaties van zin 22 en zin 35. (9a en b)

De *joe/u*-isoglosse heeft op beide kaarten ongeveer hetzelfde verloop. Wel wordt in de positie na voorzetsel de vorm *u* iets verder naar het noordwesten aangetroffen dan in de voorzetselloze positie, want op kaart 4 staat

hij ook vermeld voor Ardooie (N 42), Meulebeke (N 43), Izegem (N 45) en Ingelmunster (N 47), vier plaatsen die op kaart 3 binnen het *joe*-gebied liggen. In één plaats, Ledegem (N 81), doet zich de omgekeerde verhouding voor: voorzetselloos *u* tgov. *joe* na voorzetsel. Aan die verschillen moet o.i. niet erg zwaar worden getild: misschien houdt de keuze van de betreffende RND-informanten voor deze of gene vorm geen verband met de syntactische constellatie van het pronomen, en is het veeleer een kwestie van toeval. Wat misschien minder aan het toeval is toe te schrijven, is dat de drie attestaties van *gij* na voorzetsel, nl. in Ardooie (N 42), Menen (N 132) en Rekkem (N 137), helemaal óp de *joe/u*-grens gelegen zijn.

3.3.2 VOORZETSELLOZE OBJECTSPRONOMINA IN 1984-85

Twee zinnen van de enquête 1984-85 bevatten een voorzetselloos objectspronomen van de 2e persoon enk., t.w.

(10) a. ‘k Heb ‘t *je* al honderd keer gezegd. (kaart 5)

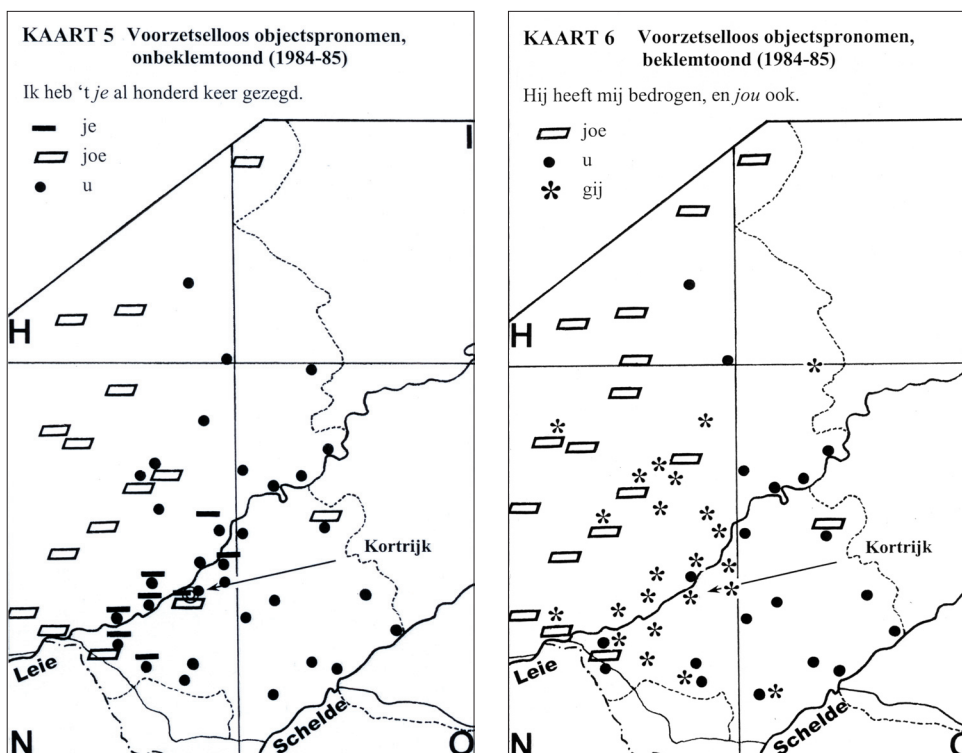
b. Hij heeft mij bedrogen, en *jou* ook. (kaart 6)

De pronominale vormen in de antwoorden van de respondenten tonen belangrijke verschillen tussen beide zinnen, wat ongetwijfeld samenhangt met de

verschillende prosodische positie van het voornaamwoord. Wat de grens tussen de traditionele varianten *u* en *joe* betreft, valt op te merken dat die voor het niet-emfatische pronomen, in beeld gebracht op kaart 5, nauwelijks verschoven is sinds de jaren '30 (kaarten 3 en 4). Er vallen wel afwijkingen waar te nemen tussen de twee synchrone momenten, maar die gaan in twee richtingen. In vijf plaatsen vermeldt de RND enkel de vorm *u*, terwijl daar in 1984-85 (ook) *joe* geattesteerd wordt, nl. in Ledegem (N 81), Sint-Eloois-Winkel (N 83), Rekkem (N 137), Kortrijk (N 142) en Waregem (O 80). Daartegenover staan drie plaatsen die op de RND-kaarten tot het *joe*-gebied behoren, waarvoor kaart 5 (ook) de vorm *u* geeft: Izegem (N 45), Emelgem (N 46) en Lendelede (N 84). Veel belang dient o.i. niet aan die afwijkingen te worden gehecht. Alle betrokken plaatsen bevinden zich in de contactzone tussen *joe* en *u*, waar wellicht al heel lang beide vormen de dialectspreker ter beschikking staan. De keuze voor deze of gene variant kan dan ook best op een persoonlijke voorkeur van de informant berusten.

Op kaart 6, waarop de varianten voor het beklemtoonde pronomen figureren, vertoont *joe* vrijwel hetzelfde verbreidingspatroon als op kaart 5 en de RND-kaarten, maar is het *u*-gebied merkbaar gekrompen. Ten noorden van de Leie vanaf Menen (N 132) tot een eind stroomafwaarts van Kortrijk duikt *u* nog maar één enkele keer op, nl. in Kuurne (N 90), op de linker Leie-oever. Het door *u* prijsgegeven terrein wordt niet bezet door zijn traditionele tegenhanger *joe*, maar door de subjectsvorm *gij*. De aanwezigheid van deze nieuwkomer is één aspect waarin kaart 5 en kaart 6 van elkaar en van de RND-gegevens afwijken, een ander is de verbreiding van de doffe vorm *je* voor het onbeklemtoonde object op kaart 5. De geografische positie van beide alternatieven verdient nadere beschouwing.

De plaatsen op kaart 5 waar de volle vorm *u* het gezelschap krijgt van *je* liggen alle op of aan de traditionele *joe/u*-isoglosse, maar in meerderheid aan de *u*-kant van die grens. Van zo'n *je*-vorm was in de jaren '30 nog geen spoor te bekennen, hoewel zowel de syntactische als de prosodische constellatie van het pronomen in RND-zinnen 22 en 134 (9a en c) goed vergelijkbaar is met die in de zin van kaart 5. Hoe moeten we die *je*-vorm interpreteren? Dat het de doffe tegenhanger van het volle *joe* zou zijn, komt onwaarschijnlijk voor, ten eerste omdat de plaatsen waar *je* wordt opgegeven grotendeels buiten het *joe*-gebied gelegen zijn, en ten tweede omdat we een dergelijk verdoffingsproduct dan ook zouden verwachten in het *joe*-gebied zelf, waar *je* nu juist manifest afwezig is. Hebben de informanten zich laten beïnvloeden door de opgave-zin, die inderdaad *je* bevat, in tegenstelling tot de RND-zinnen,

waar het endogene *u* werd aangeboden? Hoewel we die mogelijkheid niet helemaal mogen uitsluiten, kunnen bezwaarlijk alle *je*-vermeldingen door de opgavezin gesuggereerd zijn. Trouwens, waarom zouden de informanten uit het *joe*-gebied zich dan niet door dat voorbeeld hebben laten beïnvloeden?

Toch moet die *je* érgens vandaan zijn gekomen, en de enige bron ervoor lijkt ons het paradigma van de subjectsvormen te zijn. In het gebied dat hier onder de aandacht staat, is *je* onbekend als preverbale subjectsvorm - die luidt altijd *gij* - maar komt *je* wel voor in de enclise na persoonsvormen (van werkwoorden met stam op vocaal of op stemloze medeklinker) en na voegwoorden, b.v. *gaje*, *maaktje*, *weetje*, *da(t)je*. Voor een beschrijving van het systeem zie Devos 1986 (pp. 167-189, vooral de kaart op p.185). De transpositie van het enclitische subjectspronomen naar de objectfunctie in zin 10a is o.i. mogelijk gemaakt doordat de fonetische omgeving van het pronomen in die zin identiek is met die van enclitisch *je* na werkwoorden met stam op stemloze consonant. Vergelijk: *slaapt je?* *maakt je?* *eet je?* met 'k heb *t je* [al honderd keer gezegd].

Blijft natuurlijk de vraag waarom die transpositie niet plaatsvindt aan de *joe*-kant van de isoglosse tussen de twee traditionele objectsvormen, waar de enclitische subjectsvormen immers net hetzelfde systeem vertonen. Het

kan haast niet anders of het antwoord moet gezocht worden in een verschil aan levenskracht tussen de twee traditionele objectsvormen waarvoor *je* zich als substituut aandient, nl. *u* en *joe*. Blijkbaar bestaat er een tendens om *u* te vervangen door *je*, terwijl *joe* zich handhaaft. Dat *u* inderdaad onder vuur ligt, wordt bevestigd door de bevindingen op kaart 6.

Op kaart 6 zien we een welhaast spectaculaire verbreiding van de subjects-vorm *gij* voor het voorzetselloze pronomen in opgavezin 10b. Een groot aantal respondenten vermelden deze vorm zelfs als de enig gebruikelijke in hun dialect. Dat is des te opmerkelijker, omdat de keuze van *gij* een homonieme zin oplevert. Zonder verdere context kan de hoorder immers niet weten of *gij* naar het agens dan wel naar het patiens van het zinswerkwoord (*bedrogen*) verwijst! Toch kunnen we ons moeilijk voorstellen dat zovele informanten het Nederlandse objectsp Pronomen *jou* in de opgavezin verkeerdelijk als subject en agens interpreteerden.

De geografische spreiding van objectsvorm *gij* op kaart 6 valt helemaal binnen het gebied waar deze vorm frequent voorkomt na voorzetsel. Die verhouding laat veronderstellen dat we in de zin waarop die kaart is gebaseerd (zin 10b), te maken hebben met een extensie van *gij* vanuit zijn positie na voorzetsel naar andere omgevingen. Hier lijkt de extensie mogelijk gemaakt te worden doordat de omgeving van het pronomen enige gelijkenis vertoont met de voorzetselcombinatie: door de samentrekking is het objectsp Pronomen in zin 10b eveneens na een functiewoordje - het nevenschikkend voegwoord - komen te staan. Het heeft er alle schijn van dat juist door die specifieke positie van *gij* het gebruik ervan niet als ongrammaticaal wordt aangevoeld, iets wat duidelijk wél het geval is als het voornaamwoord in een “gewone” omgeving staat, namelijk dicht bij de persoonsvorm in het middenveld (zoals in zin 10a b.v.).

Opmerkelijk aan het kaartbeeld is ook dat de *gij*-vormen, net zoals de *je*-vormen op kaart 5, het sterkst geconcentreerd zitten aan de grens tussen de traditionele objectsp Pronomen *joe* en *u*, maar weer hoofdzakelijk aan de *u*-kant van die grens. Hierdoor wordt de indruk versterkt dat er in die dialecten een tendens werkzaam is om *u* terug te dringen.

3.3.3 INTRODUCTIE SUBJECTSVORMEN VOOR OBJECTSFUNCTIE 2^e PERSOON ENK.: SLOTBESCHOUWINGEN

De opkomst van *gij* voor het object 2^e persoon enkelvoud is begonnen in een welbepaalde syntactische constellatie en blijkbaar ook in een welbepaalde

regio. Die constellatie is de voorzetselverbinding, die regio is de zone in het continentale West-Vlaams waar de twee vanouds inheemse objectsvormen voor de 2^e persoon enkelvoud, nl. *joe* en *u*, op elkaar botsen. Zoals gegevens uit de enquête 1984-85 aantonen, is *gij* aanvankelijk geïntroduceerd als alternatief voor *u*, dat in zijn West-Vlaamse verbreidingsgebied ten prooi is aan regressie. Bijkomende evidentie voor de achteruitgang van *u* vonden we in de vervanging van voorzetselloos objectsvorm *u* door *je* en, in bepaalde emphatische constellaties, door *gij*.

Blijft nog de vraag naar het mechanisme achter de terugdringing van het objectsvorm *u* in zijn historische West-Vlaamse verbreidingsgebied. Die ontwikkeling is intrigerend, omdat ze, anders dan de meeste dialectveranderingen in onze dagen, niet aan standaardtaalinfluens kan worden toegeschreven. Immers, in het AN van Vlamingen is *u* de courantst gebruikte objectsvorm voor de 2^e persoon, zelfs dialectsprekers uit het *joe(n)*-gebied vervangen hun endogene variant, die goed met “Hollands” *jou* overeenkomt, door *u* als ze beschaafd willen spreken. Vanwaar dan die anti-*u*-tendens in zuidoostelijk West-Vlaanderen? Welnu, als de dialectsprekers uit die regio deze vorm steeds meer achterwege laten, dan doen ze dat niet omdat ze hem te weinig standaardtig vinden, maar omdat hij onvoldoende West-Vlaams klinkt. De objectsvorm *u* bestrijkt een immens gebied in de zuidelijke Nederlanden, maar in West-Vlaanderen is zijn verbreiding slechts een uitloper van een Oost-Vlaams massief, wat maakt dat hij door de West-Vlaamse dialectsprekers als uitgesproken “oostelijk”, meer bepaald “Oost-Vlaams” wordt aangevoeld, en daardoor gestigmatiseerd geraakt. Er is in het zuidoosten van West-Vlaanderen onmiskenbaar een tendens aan het werk om taalkenmerken van oostelijk signatuur te bannen, en die te vervangen door varianten die in noordelijker en westelijker regionen gebruikelijk zijn. Verschillende aspecten van die verwestvlaamsing worden besproken in Vandekerckhove (2000); het verschijnsel werd eerder al aan de orde gesteld in de detailstudies van Devos (1980) en Van Keymeulen e.a. (1981).

In de uitbanning van *u* en de vervanging ervan door vormen die nadrukkelijker als West-Vlaams gepercipieerd worden, lijkt de stad Kortrijk een voortrekker voor het omringende platteland. Hoe sterk de subjectsvorm *gij* daar voor de objectsvorm al ingeburgerd was in 1984-85, wordt duidelijk als we nagaan hoeveel subjects- en objectsvormen door de totaliteit van de tien Kortrijkse deelnemers aan de enquête in elk van de relevante testzinnen worden opgegeven.

	zin 1984-85	zonder vz.		na voorzetsel					
		10a	10b	8a	8b	8c	8d	8e	8f
objectsvorm	joe	1	-	2	2	1	-	1	2
	u	7	-	3	-	1	-	1	1
subjectsvorm	gij	-	10	5	8	8	10	8	7
	je	2	-	-	-	-	-	-	-

Tabel 7: objects- versus subjectspronomen Kortrijk 1984-85

Als alternatief voor het archaïsche objectsppronomen *u* hadden de zuidoostelijke dialecten theoretisch gesproken ook kunnen opteren voor de als volbloed West-Vlaams aanvoelde variant *joe*. Dat die substitutie niet heeft plaatsgevonden, wekt bij nader inzicht nauwelijks verwondering. In de *u*-dialecten is *joe*, anders dan *je* en *gij*, volstrekt vreemd aan het pronominaal paradigma. Introductie van zo'n exogene vorm door ontlending aan naburige dialecten - of, in andere termen gesteld, interdialectale expansie - is klaarblijkelijk niet meer aan de orde in deze tijden van dialectnivellering en standaardisering aan de basis. Tegelijkertijd zou een nieuwkomer als *joe* het (vormelijke) paradigma verzwaren en compliceren, wat omgekeerd is aan de gewone gang van zaken, die veeleer op vereenvoudiging is gericht. Vervanging van *u* door *gij* en *je* vergt geen import uit andere dialecten: ze zijn eigen aan het zuidoostelijke systeem, en bovendien komen ze, zij het in verschillende posities en functies, in heel West-Vlaanderen voor, waardoor ze uitstekend passen in een tendens tot regiolectisering.

4. Verklarende overwegingen

Gesteld dat inderdaad de afkeer voor het als "oostelijk" aanvoelde *u* in een situatie van gemengd *u* / *joe(n)*-systeem het vuur aan de lont heeft gestoken van de substitutie van objectsvorm door subjectsvorm na voorzetsel, dan is daarmee nog geen verklaring gegeven voor

- (i) de uitbreiding van het fenomeen naar andere grammaticale personen, vooral de 1^e persoon, waarvoor de traditionele objectsvormen geen aanwijsbare tekenen van archaïsering vertonen
- (ii) de snelle verbreiding van het fenomeen over het hele West-Vlaamse gebied, inclusief de regio's waar het dialect zich over het algemeen als uitgesproken behoudsgezin profileert, t.w. de kust en het westen.

Wat (i) betreft, lijkt alles erop te wijzen dat na de initiële loskoppeling van de vorm/functiecorrelatie, er een herstructurering van het systeem op gang gekomen (of versterkt) is waarbij aan de vormtegenstelling een nieuwe functionaliteit gegeven werd binnen de vol/dof- oppositie. Eerste en tweede per-

soon vormen hierbij een natuurlijk paar, met name in afwijking van de derde persoon mannelijk enkelvoud. Daarover gaat paragraaf 4.1, terwijl 4.2 een antwoord probeert te geven voor (ii): we hebben te maken met het fenomeen van regiolectisering, waarbij een als inheems ervaren bovendialectale variant het haalt van de dialectische verscheidenheid.

4.1 *Herstructurering van het systeem*

4.1.1 *Vervanging van casustegenstellingen door klemtoontegenstellingen*

De pronominale substitutie zoals hierboven beschreven, houdt in dat de “klassieke” vorm/functiecorrelatie losgelaten wordt, waarbij dus de vormelijke uitdrukking van de casustegenstelling aan belang inboet: objectsvormen kunnen ingezet worden in subjectspositie, subjectsvormen in objectspositie. Voor het object na voorzetsel kan worden opgemerkt dat het casusverlies niet tot interpretatieproblemen hoeft te leiden omdat het voorzetsel zelf al een indicator vormt van de relationele status van het object, en zodoende een lexicale compensatie vormt voor het morfologische verlies. Hoe het ook zij, de loskoppeling van vorm en functie maakt het bestaande vormenarsenaal beschikbaar voor de uitdrukking van tegenstellingen op andere terreinen, zoals dat van de beklemtoonbaarheid.

Voor een aantal plaatsen hebben we ook al in het West-Vlaamse materiaal kunnen constateren dat bij de vernieuwing de factor klemtoon (en daarmee samenhangend de tegenstelling volle / doffe vorm) duidelijk een rol speelt. Zo valt het op dat in de enquête 1984-85 voor zin 8d (*Met je broer wil ik kaarten, maar met **jou** niet*) opvallend veel *gij*-antwoorden gegeven werden, ook in streken waar *gij* na voorzetsel op dat moment nog vrij zeldzaam was. Frappant is ook dat - binnen het gebied waar *gij* frequent voorkomt na voorzetsel - een *gij*-vorm in voorzetselloze objectspositie opduikt in antwoord op een opgavezin van 1984-85 waar het pronomen duidelijk contrastaccent heeft (zin 10b *Hij heeft mij bedrogen, en jou ook*). Een factor die het beeld hier mogelijk wat vertroebelt, is het feit dat het pronomen voorafgegaan wordt door een nevenschikkend voegwoord, een omstandigheid die wellicht het verschijnen van een subjectsvorm in objectspositie kan bevorderen (zie 3.1.3).

Een verklaring waarbij de factor klemtoon of beklemtoonbaarheid een rol speelt - Van Hout (1996: 151) noemt dit het ‘wisseleffect’ - is in elk geval verzoenbaar met de omstandigheid dat het voorzetsel in de dialecten waar de ontwikkeling in de richting van substitutie op gang gekomen is, door een volle vorm van het pronomen gevolgd wordt.³ Dat is de algemene situatie in

³ In verband met de substitutie van objects- door subjectsvormen, merkt Van Hout op dat het interessant zou zijn “om uit te zoeken of het in dat geval (...) om zwakke (verzwakte)

de zuidelijke dialecten (zie De Schutter 1987: 45), met uitzondering evenwel van de kustdialecten, die zich kenmerken door de mogelijkheid van doffe vormen na het voorzetsel voor het pronomen van 1^e en 2^e persoon enkelvoud, en die dan ook niet toevallig pas laat door de pronominale substitutie zijn “aangetast”.

Wat de 3^e persoon mannelijk enkelvoud betreft, blijkt de objectsvorm *hem* voldoende sterk om zijn positie als volle vorm na het voorzetsel te handhaven. Meer zelfs, hij wordt ook met subjectsfunctie waargenomen, meer bepaald in het zuidoostelijke systeem, waar hij al langer als reduplicerend subject voorkomt, en recentelijk ook steeds meer voor het preverbale subject bij contrastieve of andere beklemtoning. Die laatste situatie is dus vergelijkbaar met wat vele noordelijke regio- en sociolecten laten zien met betrekking tot *hun*, eveneens een geval van substitutie, waarvoor Van Hout (1989) de nood aan beklemtoonbare vormen als verklarende factor vermeldt. Dat casuscontrast wordt vervangen door klemtooncontrast, is ook de stelling van Wales (1996: 91), die beide vormen van substitutie of “pronoun exchange” ($S \rightarrow O$ en $O \rightarrow S$) waarneemt in de dialecten van Z-W Engeland. Twee typische voorbeelden:

(11) a. We don't know, do *us*? ($S \rightarrow O$ voor onbeklemtoonde vorm)

b. Give the bag to *they*, not to *we*. ($O \rightarrow S$ voor beklemtoonde vorm)

Welke vorm waar ingezet zal worden, valt echter moeilijk te voorspellen, en kan verschillen van - grammaticale - persoon tot persoon, of van dialect tot dialect. Wat bij voorbeeld geldt voor de 3^e persoon (oblieke vorm voor beklemtoonbaar subject) hoeft niet te gelden voor de andere personen (subjectsvorm voor beklemtoonbaar object na voorzetsel). Voorts hoeft wat geldt voor het West-Vlaams (oblieke vorm 3^e persoon voor beklemtoonbaar subject) niet te gelden voor het Brabants, waar de oblieke vorm juist gereserveerd wordt voor de enclitische, onbeklemtoonbare subjectspositie (zie b.v. voor het Antwerps Nuyts 1995).⁴

pronominale vormen gaat” (1996: 150). In het geval van de West-Vlaamse subjectsvormen na voorzetsel geldt dat alvast niet. Wel past het in een hypothese waarin de nominatiefvorm van 1^e en 2^e persoon geldt als ‘default’-vorm (voor discussie van deze hypothese: zie Hoeksema 2000 en Zwart 2000).

⁴ Van Hout (1987: 237, 1996: 150) wijst op de rol van het slijtageproces van subjectspronomina in enclise, dat voor sterke, benadrukte vormen substitutie door niet-subjectspronomina kan teweegbrengen. Dat lijkt op te gaan voor 3^e persoon mannelijk enk. in het West-Vlaams, niet echter voor het Antwerps / Brabants, waar het juist om de niet-beklemtoonde vorm in enclisepositie gaat. Tenzij De Schutter (1995: 479-80) gelijk heeft, en het hier niet om een objectsvorm gaat maar juist om een specifiek fonetisch effect van het slijtageproces.

4.1.2 VORMVERDELING OVER “SUBJECTIEVE” EN “OBJECTIEVE” PERSONEN

Aansluitend bij wat op het einde van de vorige paragraaf gezegd is, kunnen we ons afvragen of het toeval is dat de substitutie een andere richting opgaat bij de 1^e en de 2^e persoon dan bij de 3^e persoon mannelijk. Terwijl voor de laatste de objectsvorm naar de subjectpositie lijkt te expanderen, weten de subjectsvormen van 1^e en 2^e persoon hun actieradius uit te breiden naar de objectpositie na voorzetsel, en zelfs naar sommige voorzetselloze constellaties. Zoals gezegd blijft bij de 3^e persoon vrouwelijk enkelvoud de oude casusoppositie veel beter overeen, zij het dat na voorzetsel een beperkte substitutie naar subjectvormen optreedt.

Dat verschil in gedrag van de grammaticale personen staat niet geïsoleerd. Behalve voor deze “nieuwere” vormen, treffen wij dezelfde verdeling aan bij de pronomina die gebruikt worden als complement na het koppelwerkwoord in de constructie *het is* -, een plaats waar een subjectsvorm verwacht zou kunnen worden, maar waar een objectsvorm evenmin opzien baart, vgl. Engels *it's me*, Fr *c'est moi*. Zeker voor 1^e en 2^e persoon is er een mogelijk niet toevallig parallellisme tussen deze gezegdevormen en het resultaat van de substitutie. We zetten ze in het overzicht naast elkaar, en geven voor de positie na koppelwerkwoord zowel de vorm aan die optreedt in isolatie, als bij nevenschikking met een ander pronomen:

	Vorm bij substitutie			Vorm na koppelwerkwoord 't is -	
enk.	<i>vernieuwing in</i>	<i>richting</i>	<i>resultaat</i>	pronomen	pron 1 of pron 2
1 ^e ps.	objectsfunctie (na vz)	O → S	ik	ik / *mij	ik of gij
2 ^e ps.	objectsfunctie (na vz)	O → S	gij	gij / *u / *joe(n)	gij of ik
3 ^e ps. m	subjectsfunctie	S → O	hem	hij / hem	ik of hij / hem
3 ^e ps. vr	objectsfunctie (na vz)	O → S	zij	zij / ?heur	ik of zij / heur

Tabel 8: substitutieproducten en persoonspronomina na koppelwerkwoord

Dat het de 3e persoon (mann.) is waar bij voorkeur de objectsvorm de subjectrol op zich neemt, kan ermee te maken hebben dat de oblieke als de ongemarkeerde of prototypische vorm wordt beschouwd voor de 3^e persoon, terwijl

1^e en 2^e persoon eerder geassocieerd worden met de subjectsvorm, wat dan weer past in de tegenstelling tussen de 1^e en 2^e persoon als “subjectieve” personen en de 3^e persoon als “objectieve” persoon.⁵ Met die eerste twee heeft de spreker meer empathie omdat ze deel uitmaken van de spreek situatie, terwijl de derde persoon vanzelf gemakkelijker “geobjectiveerd” wordt, zowel in de semantische als in de morfologische zin van het woord. De richting die de herstructurering van het West-Vlaamse systeem dus lijkt op te gaan, is er een waarin - voor de volle vormen - de “subjectieve” personen de subjectsvorm veralgemenen, terwijl de “objectieve” derde persoon (mannelijk enk. althans) vaker in de objectsvorm verschijnt dan de functie zou laten verwachten. Voor de 3^e persoon vrouwelijk enk. is al veel vroeger een substitutie in omgekeerde richting (O → S: veralgemening van *ze*) opgetreden, maar hier gaat het dan wel om de doffe vorm.

Of dat verschil in pragmatisch-semantische waarde van de pronomina een rol speelt bij de distributie van subjects- en objectsvormen, blijft natuurlijk speculatief. Dat het zeker niet gaat om een universele “regel”, moge blijken uit de vergelijking met de reeds vermelde Z-W-Engelse dialecten, waar substitutie eveneens courant voorkomt: de geprefereerde personen voor subjectsvormen als emfatische objectaanduiders (o.a. na voorzetsel) blijken hier net de 3e persoon enk. en mv. te zijn, de niet-”subjectieve” personen dus: *he, she; they* (Wagner 2001: 12). Wat beide taalsystemen echter wél gemeenschappelijk hebben, is tweeërlei:

- (i) in beide gevallen treedt er een vereenvoudiging op in het systeem: subjects- en objectsfunctie worden door dezelfde vorm uitgedrukt;
- (ii) beide taalsystemen vertonen een differentiatie tussen 1e en 2e persoon aan de ene en 3e persoon aan de andere kant.

Alleen kiezen de besproken West-Vlaamse dialecten de subjectsvorm waar de Engelse de objectsvorm prefereren, en vice versa. Deze oppositie in de voorkeuren blijkt ook in omgevingen die onder 4.1.3 ter sprake komen.

4.1.3 MOGELIJKE ANALOGIE

Of analogie een rol gespeeld heeft, is moeilijk uit te maken, maar het kan niet uitgesloten worden dat het voorbeeld van erg op het voorzetsel lijkende relationele functiewoorden gevolgd door een - nominale of pronominale - NP in de subjectsvorm, aantrekkingskracht uitoefent op het pronomen na

⁵ De voornaamwoorden van de 1^e en 2^e persoon zijn dan ook de enige echte “persoonlijke” voornaamwoorden (zie o.a. Forchheimer 1953 en Benveniste 1966), terwijl de 3^e persoon veel affiniteit heeft met het demonstratieve paradigma.

voorzetsel. Een typische illustratie hiervan vormen *als* en *dan* - in het West-Vlaams meestal *of* - gevolgd door een subjectsvorm als resultaat van een elliptische zin:

(12) Hij is a. zo groot *of* **ik**.

b. groter

(13) Zij is veel slimmer *of* **gij**.

Gesteld dat de gelijkenis tussen beide types relatoren een rol gespeeld heeft, dan zou voor het (standaard-) Engels de beïnvloeding in omgekeerde zin gegaan zijn, aangezien de objectsvormen daar veralgemeend zijn in navolging van wat bij voorzetsels gebeurt:⁶

(14) She is bigger *than* **me**.

Ook nevenschikkende voegwoorden zouden wel eens faciliterende omgevingen kunnen vormen voor een subjectsvorm binnen het regeringsdomein van een voorzetsel:

(15) ... door mijn vennoten en **ik** (gehoord op VRT - Canvas, maart 03)

(16) between you and **I** (Wales 1996: 106)

Al deze factoren zijn op zich wellicht niet voldoende om de aloude vorm/functiecorrelatie op te geven - sommige doen zich ook in het AN voor - maar gekoppeld aan een juiste voedingsbodem voor verandering kunnen ze het proces in de richting van een paradigmaherschikking ongetwijfeld bevorderen en versnellen.

4.2. *Geografische dynamiek*

De pronominale substitutie, symptomatisch voor de afbraak van een oude casustegenstelling en vervanging ervan door een klemtoontegenstelling, verspreidt zich vanuit zijn zuidoostelijke bakermat snel over het hele territorium van de West-Vlaamse dialecten. Mede in het licht van de intern-linguïstische beschouwingen uit par 4.1. proberen we nu de geografische dynamiek van het verschijnsel te vatten in een synthese waar alle waargenomen gegevens een plaats krijgen.

Aan de initiële ingreep op het traditionele casussysteem in het zuidoosten lag een extern-linguïstische motivering ten grondslag, nl. de behoefte om de archaïsche objectsvorm *-u* uit het paradigma te elimineren. Als alternatief werd niet

⁶ De objectsvorm verschijnt overigens ook in veel substandaardvormen van zuidelijk Nederlands: *Hij is groter dan mij*.

geopteerd voor het nochtans als volbloed West-Vlaams aanvoelde objects-*joe(n)*, maar voor subjects-*gij*, dat in West-Vlaanderen algemeen verspreid is voor het subject in preverbale positie, en daardoor in de perceptie van de zuidoostelijke dialectsprekers bijdroeg aan een verwestvlaamsing van het paradigma. Het kennelijke succes van die vervangingsstrategie opende de weg voor de extensie ervan naar andere grammaticale personen, met name de eerste. Buiten het traditionele verspreidingsgebied van het “oostelijke”, stigmatiserende *u*, was of is er geen aanwijsbare onvrede met bestaande objectsvormen om, zoals in het zuidoosten, een substitutie in gang te zetten, maar niettemin blijken sprekers uit het *joe(n)*-gebied ontvankelijk voor het verschijnsel. We zijn geneigd de verbreiding ervan te beschouwen als een vorm van regiolectisering, een ontwikkeling in de richting van een soort van algemeen West-Vlaams. Daarbij wordt geografisch gedifferentieerde vormvariatie in het traditionele paradigma opgeheven ten voordele van algemeen West-Vlaamse alternatieven, zoals na voorzetsel (maar niet alleen daar) de subjectsvormen *ik* en *gij*. Deze evolutie wordt bevorderd door de grotere mobiliteit, en voor een belangrijk deel gedragen door jongeren, die elkaar ontmoeten in scholen die een hele regio bedienen, in het uitgaansleven, in de jeugdbeweging, de sportwereld, enz. Bovendien krijgen de nieuwe vormen een modieuze bijklank dank zij een rist jonge West-Vlaamse popzangers en podiumkunstenaars, die er gretig gebruik van maken.

Bij zijn expansie over het noorden en het westen lijkt de substitutie van de oude objectsvormen op een andere plaats in het paradigma geïnitieerd te worden dan eerder in het zuidoosten gebeurde, t.w. bij de eerste persoon i.p.v. bij de tweede. Het komt ons weinig waarschijnlijk voor dat deze gang van zaken op een grotere levenskracht van het subjectspronomen *ik* (tgov. *gij*) zou berusten, of op een uitgesproken aversie tegen de objectsvorm voor de 1e persoon, want voor dit alles bestaan geen onafhankelijke aanwijzingen. Aannemelijker lijkt ons dat de traditionele Kust-West-Vlaamse objectsvorm voor de tweede persoon, *joe(n)*, resistenter is dan zijn tegenhanger *mij(n)* voor de eerste persoon, en daardoor de introductie van subjects-*gij* voor de objectsfunctie belemmert. De vorm *joe(n)* geldt immers als een opvallende karakteristiek van de Kust-West-Vlaamse dialecten, in die mate zelfs dat hij door de continentale West-Vlamingen als sjibbolet wordt gebruikt om de sprekers van de kustdialecten te typeren. De *joe(n)*-zeggers zijn zich daarvan terdege bewust, en laten voorlopig deze krachtige markeerder van hun talige identiteit maar node vallen. Of die situatie nog veel toekomst heeft, valt te betwijfelen, want de algehele herstructurering van het pronominale systeem lijkt niet meer te stoppen. Wellicht zal het regionale particularisme waardoor

joe(n) nog even in ere wordt gehouden, het spoedig moeten afleggen tegen de regiolectiseringstendens, waarvan de pronominale substitutie een belangrijke component vormt.

Bibliografie

- BENVENISTE, ÉMILE
1966 *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard.
- CORNIPS, LEONIE
2000 'Over inherente normen binnen de eigen groep. *Hun doen allemaal van die rare woorden, weet je.*' *Taal en Tongval* 52/1 (huldenummer Jo Daan), 47- 60.
- DE SCHUTTER, GEORGES
1987 'Morfologische categorieën van 'Persoonspronomen' in de Nederlandse dialecten'. *Morfologie, Themnummer 1 Taal en Tongval*, 43- 53.
- DE SCHUTTER, GEORGES
1990 Bespreking van R. van Hout, *De structuur van taalvariatie*. *Taal en Tongval* 42, 182- 187.
- DE SCHUTTER, GEORGES
1995 'Samenvalpatronen bij pronomina in de Nederlandse dialecten.' In: José Cajot e.a. (Hrsg.), *Lingua Theodisca. Beiträge zur Sprach- und Literaturwissenschaft. Jan Goossens zum 65. Geburtstag*. Münster: Zentrum für Niederlande-Studien , 477-483.
- DEVOS, MAGDA
1980 'Westvlaamse expansie? Een veldbericht.' *Taal en Tongval* 32, 225-228.
- DEVOS, MAGDA
1986 'Het persoonlijk voornaamwoord 2^e pers. enk. in het Westvlaams: geografie en historiek.' In: M. Devos & J. Tældeman (red.), *Vruchten van z'n akker. Opstellen van (oud-)medewerkers en oud-studenten voor prof. V.F. Vanacker*. Gent: Seminarie voor Nederlandse Taalkunde en Vlaamse Dialectologie RUG, 167-189.
- DEWULF, HILDE, JACQUES VAN KEYMEULEN EN FRANCINE VERSTRAETE
1981 'Westvlaamse expansie en standaardisering: een sociolinguïstische benadering.' *Taal en Tongval* 33, 52-61.
- FORCHHEIMER, PAUL
1953 *The Category of Person in Language*. Berlin: W. de Gruyter.
- HOEKSEMA, JACK
2000 'Ikke als default-nominatief.' *Tabu* 30, 27-46.
- IHALAINEN, OSSI
1991 'On grammatical diffusion in Somerset folk speech.' In: P. Trudgill. & J.K. Chambers (eds.), *Dialects of English. Studies in grammatical variation*. London/New York: Longman, 104-119.
- NUYTS, JAN
1995 'Subjectspronomen en dubbele pronominale constructies in het Antwerps.' *Taal en Tongval* 47, 43-58.
- RND [= REEKS NEDERLANDSE DIALECTATLASSEN]
1946 Pée, W., *Dialectatlas van West- en Fransch-Vlaanderen*. Antwerpen: De Sikkel.

VANDEKERCKHOVE, REINHILD

- 2000 *Structurele en sociale aspecten van dialectverandering. De dynamiek van het Deerlijkse dialect.* Gent: KANTL.

VANDEWEGHE, WILLY

- 2000 'Pronominale reduplicatie: sporen in het AN.' In: Veronique De Tier, Magda Devos & Jacques Van Keymeulen (red.), *Nochtans was scherp van zin. Huldealbum Hugo Ryckeboer.* Gent: Vakgroep Nederlandse Taalkunde RUG, 439-443.

VAN HOUT, ROELAND

- 1989 *De structuur van taalvariatie. Een sociolinguïstisch onderzoek naar het stadsdialect van Nijmegen.* Dordrecht: Foris.
- 1996 'Waar kwamen *hun* onze taal binnen?' R. van Hout & J. Kruijsen (red.) *Taalvariaties. Toonzettingen en modulaties op een thema.* Dordrecht: Foris, 143-156.

VAN MARLE, JAAP

- 1992 'Iets over het werk van Jaap de Rooij: een plaatsbepaling aan de hand van pronominale kwesties.' In: J. Berns en J. van Marle (red.), *Variatie in de Nederlandse standaardtaal, Cahiers van het P.J. Meertens-Instituut* nummer 5, 3-21.

WAGNER, SUSANNE

- 2001 'We don' say she, do us? or: Pronoun Exchange - a feature of English dialects?' Ongepubliceerde Paper (37 blzn.).

WALES, KATIE

- 1996 *Personal pronouns in present-day English.* Cambridge: CUPress.

WILLEMYNS, ROLAND

- 1979 'Vorm en functie van de aanspreekvormen in West- en Frans-Vlaanderen.' *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie & Dialectologie* 53, 171-193.

ZWART, JAN-WOUTER

- 2000 '*Ikke* en de default-nominatief: een reactie op Hoeksema.' *Tabu* 30, 175-182.